

УДК: 911.3

Р. Дубас, канд. екон. наук

ЛІСОВІ РЕСУРСИ ЯК ОБ'ЄКТ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ ОЦІНКИ

Дана спроба теоретичного обґрунтування економічної сутності лісу як об'єкта еколого-економічної оцінки. Це дозволить обґрунтувати варіанти ефективного використання лісових ресурсів, підвищити їх захисні функції, що призведе до екологічних, соціальних та економічних переваг.

The theoretical ground of economic essence of the forest is considered as an object of ecological and economical estimation. It will allow to ground the variants of the effective use of forest resources, promote their protective functions, that carries ecological, social and economic advantages.

Постановка проблеми. Для вирішення широкого кола питань оптимізації використання лісових ресурсів, зокрема їх еколого-економічної оцінки, одним із перших понять, необхідних для успішного розв'язання вказаної проблеми є економічне поняття про ліс.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність економічного поняття про ліс, з позиції теорії трудової вартості К. Маркса, вперше обґрунтував Т. Лобовиков [1]. Сформульоване ним поняття про ліс як економічне явище та елемент економічної сфери ґрунтується на включенні лісу до процесів суспільного виробництва матеріальних благ та їх розподілу, матеріалізації в ньому суспільних виробничих відносин людей.

Розкриваючи зміст поняття про ліс як явище економічне, Т. Лобовиков вбачає в ньому, перш за все, матеріального носія певних суспільних відносин при умові, коли до нього (лісу), як до речовини і сили природи, прикладена суспільно-продуктивна праця. Якщо ліс ніяк не залучений до сфери виробництва і розподілу матеріальних благ, не втілює в собі суспільні виробничі відносини людей, то він не відноситься до класу економічних явищ, лишаючись лише явищем природи.

Виклад основного матеріалу. Спеціалісти лісової сфери схилиються до того, що господарсько не освоєний ліс, але з впорядкованою територією, навіть у вигляді кварталів, вже є явищем економічним, тобто включеним в сферу матеріального виробництва [1,2,3].

Багатоплановою соціальною категорією суспільних відносин, що мають пряме і опосередковане відношення до привласнення предметів природи у процесі праці, є власність. Будь-який об'єкт власності, матеріалізуючи в собі відносини власності, виявляється явищем економічним. Оскільки всі ліси наділені правом власності незалежно від її форми (державна, приватна, колективна), реально вони можуть знаходитися в сфері економічних відносин і бути елементом економіки. Ліс стає фактором економічними лише тоді, коли виникають і функціонують економічні відносини людей і проголошене право власності на ліс починає реально здійснюватися. Тобто правові відносини, засновані на економічних, виникають за умови господарського використання лісу. Тоді, ліс із фактора природного перетворюється у фактор економічний.

Природні ліси, що зростають без затрат суспільної праці, набувають вартості в момент їх включення в процеси виробництва і розподілу. До цього моменту такі ліси не володіють реальною вартістю і можуть обліковуватися за потенційною вартістю.

Вартісна оцінка лісів має під собою реальні економічні основи. Ліс, як предмет праці, володіє певними характеристиками якості і розташування, є потенційним носієм диференційованого доходу при реалізації продукції чи наданні послуг.

Об'єктом оцінки виступають не земля чи ліс як види природних ресурсів, а їх властивості задовольняти людські потреби [3,4].

Поняття "лісові ресурси" включає деревний запас, продукти побічних (недеревних) користувань і лісові насадження, взяті як фактор захисний, водореґулюючий, санітарно-гігієнічний тощо, а відтворення лісових ресур-

сів означає використання і відновлення деревного запасу як об'єкта лісоексплуатації, використання і відновлення запасів інших продуктів лісу (живиці, ягід, грибів, лікарських рослин, мисливської фауни тощо), використання і посилення корисних функцій лісових насаджень.

Участь людини в процесі лісовирощування досить незначна. Так, при рубці лісу в 100-річному віці доля витрат робочого часу, в загальному часі виробництва лісу, складає менше 1 % [6]. Решта часу ліс зростає без участі людини, використовуючи природну здатність деревно-чагарникової рослинності накопичувати в процесі свого росту органічну масу. Ліс виступає при цьому як своєрідна агрегат із перетворення сонячної енергії, мінеральних речовин і вологи в деревину та інші продукти.

Доля робочого часу за період виробництва лісу суттєво залежить від інтенсифікації лісового господарства, яка супроводжується посиленням втручання людини в процеси лісовирощування, а відповідно, і підвищенням частки робочого часу за період вирощування стиглого лісу.

Лісовирощування і лісокористування являють собою дві фази виробництва основного продукту лісогосподарської діяльності – деревини. Перша фаза продовжується від закладки лісових культур або сприяння природному поновленню лісу до отримання стиглого, придатного до головної рубки деревостану. Цей період в залежності від породи, впливу на ріст деревостану різних природно-кліматичних факторів складає кілька десятків років. Друга фаза – рубка стиглого лісу проводиться щорічно і потребує значних деревних запасів різних вікових груп, які перевищують щорічний розмір лісокористування. Необхідність утримування на корені значних об'ємів деревних запасів є наслідком довготривалості фази лісовирощування. Через заключну фазу (рубку лісу) вирішуються і лісівничо-економічні задачі. Від способу лісокористування залежить і спосіб лісовідновлення, тобто технологія лісовирощування, а при вибіркових способах рубки лісу лісозаготівельна фаза так органічно поєднується з фазою лісовирощування, що тяжко визначити, де закінчується лісовирощування і починається лісокористування.

Лісівниче поняття про ліс достатньо обґрунтоване, насамперед, в роботах Г. Морозова, В. Сукачова [7,8], де предметом розробки учення про ліс були закономірності органічної єдності деревостану, ґрунту та інших компонентів лісу (біогеоценозу). Під лісовим біогеоценозом В. Сукачов розуміє [8] будь-яку ділянку лісу однорідну за складом, структурою, властивостями складових його компонентів, взаємовідносинами між ними, тобто ділянку лісу однорідну за живими (рослинним покривом, тваринним світом і світом мікроорганізмів) і неживими (приземним шаром атмосфери з її газовими і тепловими ресурсами, сонячною енергією, ґрунтово-гідрологічними умовами) компонентами природи, пов'язаними між собою обміном речовин і енергії.

Здатність лісових земель, інших ресурсів лісу задовольняти потреби людини визначила ту обставину, що вони ще в початковий період розвитку людського суспільства стали сферою матеріального виробництва. Необхідність задоволення потреб людини в деревині та

інших продуктах лісу призвела до виділення особливої сфери прикладання людської праці, названої згодом лісовим господарством.

Проведений аналіз наукових підходів щодо визначення сутності лісівничо-економічного поняття про ліс дещо розширює зміст цього поняття, що дає можливість більш обґрунтовано підходити до вибору об'єкта оцінки і визначення економічної цінності лісових ресурсів.

Сутність еколого-економічної оцінки лісових ресурсів слід розглядати з філософського трактування поняття "оцінка". Вона являє собою категорію проблеми цінності [3]. Цінність відображає реальні взаємовідносини людини з явищами навколишнього середовища і не повинна ототожнюватися з самим об'єктом, а має відображати значення об'єкта через його властивості задовольняти потреби суспільства. При цьому потреби людей виступають як суб'єктивний фактор цінності, а об'єктивний фактор цінності визначають за реальними властивостями об'єкта оцінки як носія цінності.

Виходячи з наведеної філософської концепції, оцінка лісових ресурсів повинна здійснюватися через оцінку їх впливу на результати суспільного виробництва. Корисні властивості лісів роблять їх оцінюваними економічними ресурсами. Проте, недоступні лісові ресурси, дуже віддалені або низької якості, що не мають попиту і не використовуються з будь-якою економічною метою, не є економічними, залишаючись природними ресурсами. Однак, значна більшість лісів може бути використана для одержання одного чи більше видів продукції і послуг. При цьому об'єктом оцінки будуть виступати властивості лісових ресурсів задовольняти потреби суспільства.

Лісові землі й деревостани є економічними ресурсами, якщо вони використовуються при виробництві інших ресурсів, продуктів чи наданні послуг. Окрім цього, лісові ресурси, що використовуються з певною економічною метою, є складовою частиною загальних виробничих ресурсів. Поняття виробничих ресурсів, стосовно лісу, являє собою економічно оцінювану частину загального фізичного запасу лісів [6]. Лісові ресурси відносяться до однієї з двох категорій виробничих ресурсів. До першої категорії належать лісові землі, які диференціюються за продуктивністю, що допускає утворення ренти на кращих ділянках порівняно з гіршими. При цьому лісові землі характеризуються як засіб

виробництва, ліси на корені, що зростають на лісових землях підпадають під категорію капіталу і оцінюються, переважно, через вартість кінцевих товарів і послуг, які можуть бути отримані в результаті лісокористування [6].

При економічній оцінці лісових ресурсів необхідно враховувати весь ефект від використання суспільством різноманітної продукції і корисностей, якими володіє ліс. Така оцінка можлива, якщо розглядати ліс як сукупність ресурсів і властивостей, використання яких забезпечує отримання такого ефекту. При цьому доцільно визначити реальну і потенційну цінність кожного із складових елементів лісових ресурсів.

Матеріали економічної оцінки лісових ресурсів необхідні для оптимізації їх використання, основними питаннями якої є:

- ✓ ведення Державного лісового кадастру;
- ✓ облік лісів у складі національного багатства країни;
- ✓ вибір оптимального варіанта відчуження лісових земель;
- ✓ обґрунтування доцільності трансформації лісових угідь в сільськогосподарські і навпаки;
- ✓ розрахунок розмірів платежів за користування лісовими ресурсами і орендної плати;
- ✓ визначення економічної ефективності заходів з вдосконалення лісокористування і відтворення лісових ресурсів;
- ✓ розрахунок розмірів шкоди, заподіяної лісовому господарству стихійними лихами і антропогенними діями;
- ✓ узагальнений аналіз господарської діяльності лісгосподарських підприємств.

В залежності від наведених вище цілей, об'єктами оцінки лісових ресурсів можуть бути:

- ✓ ліс як вид земельного угіддя і об'єкт багатоцільового користування;
- ✓ земля як головний засіб виробництва в лісгосподарській діяльності;
- ✓ деревостан, який являє собою предмет і продукт праці;
- ✓ ресурси побічного і прижиттєвого користування лісом.

Як видно зі схеми (рис. 1), об'єктом оцінки виступають окремі елементи лісових ресурсів, які в сукупності дають комплексну оцінку, що виражає народногосподарський ефект багатоцільового їх використання.

Рис. 1. Окремі компоненти лісу і його корисні функції як об'єкти комплексної економічної оцінки лісових ресурсів

При оцінці ресурсів побічного користування до складу їх відносять: сінокосіння; випас худоби; постійне і тимчасове сільськогосподарське користування; використання горіхоплідних і плодоягідних дикорослих насаджень; збір грибів, плодів хмелю, моху, лісової підстилки, лікарської і технічної сировини; заготівлю очерету та іншої травяної рослинності. В лісі також заготовляють деревні соки, живицю, які відносяться до ресурсів підсочного промислу. Заготівля гіллячкового корму, лубу, лика, берести, дубильної кори, сировину деревного походження. кори бруслини бородавчатої, новорічних ялинок, корчування пнів тощо складає сировину деревного походження.

Видобування торфу, піску, глини, сланців, граніту, гальки, гравію, крейди, мінеральних вод тощо відносяться до ресурсів мінерального походження.

Висновки. Загалом значення перелік складових лісових ресурсів не вичерпує всієї різноманітності користностей, які з'являються в процесі суспільного розвитку.

Збільшення використання лісових сировинних ресурсів і зростаюча значимість соціальних і захисних функцій лісів ще більше підвищують роль лісових ресурсів в економіці країни.

1. Лобовиков Т.С. Лес как экономическое явление // В кн.: Вопросы экономики лесного хозяйства. – Воронеж, 1968. С. 126-140. 2. Тупица Ю.Ю. Экономические проблемы комплексного использования и охраны лесных ресурсов (Вопросы теории) – Львов, 1976. 3. Туркевич И.В. Кадастровая оценка лесов. – М., 1977. 4. Васильев П.В. Вопросы экономической оценки лесных ресурсов. – Плановое хозяйство, 1968, №8, – С. 48-54. 5. Коваль Я.В., Мишенин Е.В., Царенко А.М. и др. Воспроизводство лесных ресурсов: Эколого-экономические проблемы. – К., 2002. – 314с. 6. Джикович В.Л. Экономика лесного хозяйства. – М., 1979. 7. Морозов Г.Ф. Учение о лесе. – М., 1949. 8. Сукачев В.Н., Дылис Н.В. Основы лесной биогеоценологии. – М., 1964. 9. Реймерс Н.В. Природопользование: Словарь-справочник. – М., 1990. Данилишин Б.М., Дорогунцов С.И., Коваль Я.В. та ін. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України. – К., 1999.

Надійшла до редколегії 10.09.2009

УДК 911.9+910.2:81'373.2(477)

Т. Купач, канд. геогр. наук

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРОСТОРОВУ ОРГАНІЗАЦІЮ ГЕОГРАФО-ТОПОНІМІЧНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженням сучасного стану та просторової організації українських географічних назв. Методика побудована на використанні новітніх методів та способів ГІС-технологій та апробована на прикладі території України. Регіональні особливості та територіальна організація географічних назв населених пунктів України досліджуються на основі вивчення структурно-морфологічних та лексико-семантичних типів географічних топонімів.

The article is devoted to the geo-toponymical studies of Ukrainian place-names modern condition and spatial organization. The methodology with the use of GIS-technologies methods and tools is designed and tested on Ukraine territory example. The regional features and territorial differences of Ukrainian place-names building process that base on the studies structure-morphological and lexical-semantic types of geo-toponymical systems. Additionally factors and regularities that determine the features of Ukraine territory spatial toponymical organization are studied and analyzed.

Постановка проблеми. Будь-які географічні назви складають характерну територіально обумовлену сукупність лінгвістичних та географічних компонентів, яка описується міцними зв'язками, як внутрішніми (між саме назвами, лінгвістичними елементами, що утворюють назву), так і зовнішніми (зв'язки назви із природним середовищем, історичним середовищем і соціально-культурним спадком). Продовжуючи виказану тезу, можна говорити про географічно-топонімичний простір. Географічно-топонімичним простором вважаємо континуальний розподіл географічних об'єктів, що мають назви відповідних типів, які оформлені засобами мови (ряду мов), притаманним даній території, які опосередковано та прямо вказують на місце, епоху, соціокультурне значення всіх цих об'єктів і підпорядковуються певним закономірностям у своїй соціальній та територіальній дистрибуції.

Виклад основного матеріалу. Континуальний просторовий розподіл топонімів дозволяє їм бути акумуляторами значної культурної та природничої інформації. Утворення та існування територіальних систем сформованих назвами географічних об'єктів не є випадковим та спонтанним. Назви географічних об'єктів різноманітні своїх форм та усталеній просторово-часовій організації завдячують впливу позалінгвістичним факторам. Закономірності генезису та еволюції назв географічних об'єктів будь-якої території одночасно стимулюються, визначаються і характеризуються поєднанням ряду факторних складових географічно-топонімичного простору: *лінгвістичною* – словотвірні традиції населення, набір широковживаних та раритетних елементів географічних назв, методи та способи їхнього поєднання. Саме структура географічної назви, тобто набір формантів, спосіб їхнього поєднання та їхній семантичний зміст і виділяє просторову неоднорідність сукупностей географічних

назв; *історичною* – безперервністю розвитку назв в часі, часові зміни пріоритетів у виборі топонімичних елементів та способів їхнього поєднання. Також історичний розвиток та еволюція самого суспільства (його культура, економіка, геополітика) мають сильний вплив на існування та еволюцію назв; і, зрештою, *географічною* – реаліями природного середовища, в умовах якого людина, як носій мови, описує картину цього світу, генеруючи назви. А саме введення в назву топонімичних елементів, семантичне значення яких повторює природну складову, вказує на антропогенне використання об'єкту, геополітичне або ідеологічне ставлення мовних носіїв до об'єкту номінації. Всі названі складові знаходять відбиття в елементах та міжелементних зв'язках, які притаманні сукупності назв утворених різними мовними культурами в межах цілісної території.

Географічно-топонімичний простір України вважається макросистемою і підпорядковує територіальні системи різних рівней, наприклад, географічно-топонімичні системи (ГТС) регіонів України. Гетерогенність географічно-топонімичного простору впливає із багатства природних умов формування ландшафтного різноманіття України, іноді поступового, іноді стрибкоподібного історичного, культурного та економічного розвитку суспільства, що прямо чи опосередковано відображено у географічних назвах поселень.

Вивчення компонентної структури ГТС, факторного простору, що закономірно впливає на формування, існування та просторову організацію ГТС можливим стає при втіленні *системного підходу* у географічно-топонімичні дослідження територій. Системний підхід базується на вивченні не тільки поокремих сторін або компонентів об'єкту дослідження, але і зв'язків між ними, багатоступеневу організацію складних ГТС.